

Віталій Скальський,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
Інститут історії України НАН України
Vitaliy Skalsky,
Candidate of Historical Sciences, Researcher,
Institute of history of Ukraine, NAS of Ukraine,
skalskyw@ukr.net

Перша українська державна гімназія в Катеринославі у 1917–1918 рр.

The First Ukrainian State Gymnasium in Katerynoslav, 1917–1918

В археографічній статті публікується звіт про діяльність Першої української державної гімназії у Катеринославі за 1917–1918 рр. Автором звіту є директор гімназії Яків Якуша.

Ключові слова: гімназія, українізація, школа, Катеринослав, звіт.

It's archival publication the First Ukrainian State Gymnasium in Katerynoslav report 1917/1918. The author of the report is the director of Gymnasium Yakiv Yakusha.

Key words: gymnasium, Ukrainization, school, Katerynoslav, report.

Однією з основних характеристик подій в освіті у добу Української революції 1917–1921 рр. є її українізація. Цій тематиці присвячена велика кількість наукових праць¹.

¹ Агафонова Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917–1920 рр. — О.: Принт Мастер, 2002. — 206 с.; Боровик А.М.

Під українізацією середньої освіти у 1917–1918 рр. можна розуміти кілька процесів. Цим терміном позначаються: 1) запровадження українознавчих предметів (української мови, історії України, географії України, українознавства) у навчальні плани шкіл та гімназій; 2) повне або часткове переведення викладання на українську мову; 3) формальне перепідпорядкування шкіл Генеральному секретарству (пізніше — Народному Міністерству) освіти, скасування шкільних округ та інші адміністративні реформи; 4) створення нових шкіл з українською мовою викладання; 5) проведення курсів українознавства для вчителів.

Наразі є досить велика проблема зі статистикою: скільки шкіл існувало на початок 1917 р., скільки створено нових, скільки з них «українізувалось» тощо. У підручниках з історії

Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності (1917–1920 рр.). — Чернігів, 2008. — 368 с.; *Машевський О.* Політика уряду гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти, науки, мистецтва (квітень–грудень 1918 року): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 1997. — 209 с.; *Передерій І.Г.* Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради: історичний аспект. — Полтава, 2009. — 160 с.; *Розовик Д.Ф.* Культурне будівництво в Україні у 1917–1920 рр. — Київ, 2011. — 543 с.; *Ротар Н.Ю.* Діяльність українських національно-демократичних урядів в галузі освіти (1917–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 1996. — 227 с.; *Сорочан Н.А.* Формування системи управління освітою в Україні за доби Центральної ради (березень 1917 р. — квітень 1918 р.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Харків, 1997. — 213 с.; *Телячий Ю.В.* Реформа української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920): історичний аспект: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Подільський держ. педагогічний ун-т. — Кам'янець-Подільський, 2000. — 213 с.; *Марчук М.В.* Освіта в Україні в роки національного відродження (1917 — поч. 1930-х рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський держ. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2003. — 212 с.; *Сірополко С.* Історія освіти в Україні. — К.: Наукова думка, 2001. — 912 с.; *Постернак О.* Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917–1919 р. — К.: Всеукр. кооп. вид-во Союз, 1920. — 127 с. та інші.

України та узагальнюючих працях для ілюстрації успіхів українських урядів доби революції часто наводяться цифра 150 нововідкритих українських шкіл. Проте, джерельно ця цифра не підкріплена.

Водночас, не написані історії конкретних шкіл відкритих чи українізованих у той час.

Ця археографічна публікація має на меті стимулювати дослідження історій конкретних навчальних закладів, у даному випадку — Першої української державної гімназії в Катеринославі.

* * *

Перша Українська Державна Гімназія в Катеринославі за рік 1917/18

Першого червня 1918 року Перша Українська гімназія в Катеринославі закінчила свій перший шкільний рік, який розпочала 18-го вересня 1917 року.

Гімназія існувала в складі двох підготовчих (старшого та молодшого), першого, другого, третього та четвертого класів. Наука одбувалась за браком підходящого помешкання весь час після обід. Містилася гімназія спочатку шкільного року в 1-ій Комерційній школі (будинок Хрінникова Проспект № 101²), а в лютому 1918-го року перейшла в помешкання Першої дівочої городської гімназії (на розі Полтавської та Поліцейської вул.).

Цей рік учні гімназії складались переважно з дітей селян та робітників, по класам ділились так:

² Перше комерційне училище перейшло у це приміщення після того, як їх власну будівлю зайняв шпиталь. Сам будинок Хрінникова був «політичною маніфестацією». Саме тут розташовувалась «Просвіта», осередок УСДРП, а з початком Великої війни — Галицький комітет з надання допомоги біженцям. Детальніше: «Український дім» добродія Хрінникова: архітектурно-історичний нарис. бібліографія / Упорядн.: І. Голуб, В. Старостін. — Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2008. — 36 с.

	Городяне				Селяне						Усього	
	Катеринославу.		Задніпр[ов'я] (Амур ³ , Нижнед. ⁴)		Катерин. п., с. Дівка ⁵ , Башмачка ⁶ , Солонне ⁷		Ново-Моск. п., с. Огринь ⁸ , Гупалівка ⁹		Верхн. п., Мар'євка ¹⁰			
	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.	хл.	дів.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Молодший підготовчий клас	8	10	—	—	—	2	—	—	—	—	8	12

³ Амур — робітничє селище у складі Мануйлівської волості Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Згідно постанови Тимчасового уряду від 3 червня 1917 року «Про перетворення 41 поселення у міста з введенням в них “Міського положення”» Амур увійшов до складу міста під назвою Амур-Нижньодніпровськ. Нині — територія міста Дніпра.

⁴ Нижньодніпровськ — робітничє селище у у складі Мануйлівської волості Новомосковського повіту Катеринославського повіту. Згідно постанови Тимчасового уряду від 3 червня 1917 року «Про перетворення 41 поселення у міста з введенням в них “Міського положення”» Нижньодніпровськ увійшов до складу міста під назвою Амур-Нижньодніпровськ. Нині — територія міста Дніпра.

⁵ Діївка — село Діївської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії. В 1917–1921 рр. Діївка була одним із найактивніших осередків українського національно-визвольного руху. Нині — територія міста Дніпра.

⁶ Башмачка — село Солонянської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Нині — село Солонянського району Дніпропетровської області.

⁷ Солонне — село Солонянської волості Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Нині селище міського типу Солоне Солонянського району Дніпропетровської області.

⁸ Огринь — містечко Любимівської волості Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Нині — територія міста Дніпра.

⁹ Гупалівка — слобода Гупалівської волості Новомосковського повіту Катеринославської губернії. Нині — село Магдалинівського району Дніпропетровської області.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Старший підготовчий клас	9	6	1	–	5	3	2	1	–	–	17	10
Перший клас	6	2	1	2	12	5	3	3	2	біж.	24	12
Другий клас	–	1	2	2	8	5	–	–	1	біж.	11	8
Третій клас	1	3	1	–	8	3	–	–	–	1	10	7
Четвертий клас	1	2	1	6	5	11	1	1	–	1	8	21
Усього	25	24	6	10	38	29	6	5	3	2	78	70

Усього в гімназії училось 148 душ дітей.

З того числа в кінці шкільного року із 20 уч. мол. під. кл.

	Перевед.	Оставлено	Іспити в осен.
	Въ старш. підг. кл. 17 д.	1	2
Із 27 уч. Старшого кл.	В Перший кл. 23	–	4
Із 37 « Першого кл.	В Другий кл. 19	2 виб.	15
Із 19 « Другого кл.	В Третій кл. 9	1	9
Із 17 « Третього кл.	В Четвертий кл. 5	–	12
Із 29 « Четвертого кл.	В П'ятий кл. 15	–	12
	Усього 90	4	54

Великий відсоток неуспішності учнів пояснюється досить легко: недостача світла, брак підходящого помешкання, друга зміна. Погані умови життя учнів і взагалі тяжкі обставини минулого шкільного року, коли не раз через різні події доводилося переривати шкільну науку.

В кінці травня і на початку червня було влаштовано для учнів гімназії дві екскурсії: перша 26–27 травня до Ненаситця, на гарбах; зібралось більше сотні охочих; друга екскурсія в складі

¹⁰ Мар'івка — село Гуляйпільської волості Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії. Нині — с. Новомар'івка Солонянського району Дніпропетровської області.

10 учнів, піша, на перші пороги — до Дзвонця, одбулась 30–31 травня та 1-го червня.

Педагогічна корпорація складається з 24 душ.

1 з університету, 2 з дух. акад., 1 академ. художеств, 2 учит. інститута, 10 — звання домашньої учительки, 2 має спеціальну освіту.

Гімназія здобула собі права державних середніх шкіл, як для учнів, так і для учителів.

В травні місяці 1918 р. одбулися вступні іспити до гімназії в усі класи, на які з'явилися теж переважно діти селян, щось коло 60–70 душ.

Наслідки вступних іспитів такі:

прийнято:			Усього
в мол. підг.	2 хл.	4 дів.	6
в стар. підг.	5 «	2 «	7
в пер. кл.	4 «	5 «	9
в друг. кл.	— «	2 «	2
Разом	11	13	24

Другі були мало підготовлені і тому мають додержувати деякі іспити в осені.

При гімназії в цьому році спільними заходами педагогічної та батьківської ради було одкрито бурсу (інтернат) на 50 чоловік, яка и містилась увесь час в помешканні місцевого духовного училища¹¹ (на розі Проспекта та Потьомкінської вул.)

В січні	в бур. б.	19 х.	27 д.	раз.	46	д.
В лют.	»	»	24 »	26 »	»	50 »
В берез.	»	»	22 »	26 »	»	48 »
В травні	»	»	18 »	15 »	»	33 »
В квітні	»	»	17 »	18 »	»	35 »

¹¹ Будівля катеринославського духовного училища зведена наприкінці XIX ст. Після встановлення радянської влади та закриття училища у приміщенні розташовувались дитячий притулок, дитяча біологічна станція. Нині — один із корпусів Дніпровської медичної академії.

З осені 1918 року при гімназії одкриваються нові класи: п'ятий та шостий і молодший підготовчий для неграмотних дітей.

Гімназія не має власного помешкання й через те не можна було упорядкуватися, як слід, з учебними приладдями.

Найбільше всього дбали про бібліотеку, яка має вже до півтори тисячі томів і до 800 назв.

З 1918 року Катеринославська городська дума (постанова 8 січня) взяла утримання нашої гімназії на городські кошти.

Крім того, катеринославська земська губерніяльна управа асигнувала на бібліотеку та шкільне приладдя 3000 карб.

Радо обізвались на прохання про допомогу й інші повітові земства Катеринославщини: Катеринославське, Верхнедніпровське, Новомосковське, Олександрівське та Бахмутське. На жаль, гарні постанови про асигновку на користь гімназії про кілька тисяч так і осталися добрими постановами на папері.

Бахмутське земство, правда, переслало ще в березілі до гімназії 500 карб., та Катеринославська головна поштова контора чомусь і досі не видає їх.

Українське громадянство теж давало часом допомоги нашій гімназії: за 1917 рік усього було жертв од приватних осіб та установ 987 карб. 62 коп., Катеринославський союз споживочих т-в заснував при гімназії стипендію свого імені, призначивши на те 1000 карб.

В 1918 році на першу Українську гімназію в Катеринославі попоступили жертви од таких осіб та установ: в січні м. П.А. Ефремов¹² 10 карб., на ялинці 6 січня од присутніх гостей —

¹² Ефремов Петро Олександрович (1883–?) — літературознавець. Працював вчителем в катеринославській гімназії Івана Вертоградова. Пізніше перейшов на державну службу. 1917 р. повернувся на викладацьку роботу. Працював учителем в Першій українській гімназії Катеринослава, жіночій єврейській гімназії Песі Іоффе. Згодом також і в інших навчальних закладах Катеринослава. За радянської влади продовжив

40 карб., М. Погрібняк¹³ — 50 карб., NN — 500 карб., Музиченко — 3 карб., хористи Д.Петровського¹⁴ — 17 карб. 30 коп. (усього 620 карб. 30 коп.).

В лютому: од Городецького 25 карб., од Українського гуртка учнів 2-ої реальної школи в Катеринославі на бібліотеку при бурсі гімназії — 20 карб. 65 коп. Од дирекції народних училище на бурсу й бібліотеку — 10128 карб. 45 коп.

В березілі: Костенко — 25 карб., М. Погрібняк — 50 карб., учні 1-ої комерційної школи 1-го А класу — 22 карб., А. Гарькавцева¹⁵ — 25 карб., вийнято з кружки на «Рідну школу» в книгарні «Слово»¹⁶ — 20 карб. 8 коп., поштово-телеграфні уря-

педагогічну діяльність, в тому числі і як професор Катеринославського інституту народної освіти. Був засуджений у «Справі СВУ».

¹³ Микола Погрібняк (1885–1965) — живописець, книжковий графік, ілюстрував україномовні видання, автор чи не першої української дитячої розмальовки „Малюйте, діти” (1918). Детальніше див.: *Василенко Н., Мазуренко І.* На українському ґрунті (Книжкова графіка Миколи Погрібняка у зібраннях ДІМ, ДХМ та приватних колекціях) / Видатні особистості. Музейна персоналістика (Матеріали обласної музейної наукової конференції, випуск 10). — Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2008. — С. 88–97.

¹⁴ Петрівський Данило (1888–1978) — народився у родині священика. Навчався у Полтавській Духовній семінарії. Працював в Управлінні Катерининських залізниць поруч із Адріаном Кашенком та Іваном Трубою. Отримав освіту в Музичному училищі. Організував український хор в Катеринославі. З 1920 р. перебував у Польщі, з 1922 р. — у Чехо-Словаччині. Отримав освіту інженера в в Українській Господарській Академії в Подєбрадах. Працював викладачем музики української вчительської семінарії в Ужгороді та Хусті. Після Другої світової війни переїхав до США. Помер у Міннеаполісі (США).

¹⁵ Анастасія Гарькавцева — активістка українського національного руху в Катеринославі, членкиня «Просвіти».

¹⁶ Книгарня «Слово» — книгарня Дмитра та Марії Лисиченків в Катеринославі, яка була центром українського національно-культурного життя міста. В книгарні продавались здебільшого україномовні книжки та періодичні видання. Існувала з 1914 року, однак з початком Великої війни власник книгарні був заарештований, а сам магазин опечатаний.

довці м. Олександровську¹⁷ — 113 карб. 50 коп. (усього 255 карб. 58 коп.) та Н. Мазепа¹⁸ на розваги для учнів бурси — 200 карб.

В квітні: учні 1-ої комерційної школи старшого підготовчого класу — 15 карб. 50 к., Мазепа — 71 карб. 30 коп., NN полк через Щербатюка — 30 карб., Мазепа — 230 карб. Залізнична українська спілка через Безлюдного та Курочкина — 398 карб. 83 коп., NN Марусін — 3 кар., В. Довбенківна — 240 карб. (усього 389 карб. 23 коп.). В травні: Погрібняк — 50 карб.

Разом усі жертви складають окрім спеціально призначених (1940 карб. 13 коп.)

Заходами батьківської ради при гімназії заклався «Сирітський» фонд, на який надійшли такі жертви: по підписному листу № 1 — 320 карб. 1 коп., Катеринославська «Просвіта» — 1079 карб. 55 коп., NN слухачка Караваєвськ. Університету¹⁹ — 200 карб., Гупалівська «Просвіта» — 106 карб. 62 коп., селяне Гупалівки — 125 карб., Дієвська «Просвіта» — 50 карб., Дієвська волосна земська управа — 52 карб. 83 коп., Лоцмансько-Кам'янська «Просвіта» — 390 карб., селяне Лоцманово-Кам'янки — 51 карб. 42 коп., учителі села Волоського — 64 карб. 25 коп., Широчанська «Просвіта» — 219 карб. 30 коп.,

Діяльність відновлено навесні 1917 року. При книгарні також існувало видавництво. Спочатку видавало суспільно-політичну літературу, а згодом перерорієнтувалось на молодіжні та дитячі видання. Видавництво та книгарня припинили роботу у 1920 р.

¹⁷ Нині — м. Запоріжжя.

¹⁸ Мазепа (Сингалевич) Наталія (1882–1945) — дружина Ісака Мазепи, голови Ради народних міністрів УНР в 1919 р. В часи революції працювала в Катеринославському санітарно-бактеріологічному інституті (заснований у 1912 р., ліквідований у 2010 р. як ВАТ «Дніпрофарм» внаслідок пожежі та банкрутства).

¹⁹ Народний університет імені О.Л. Караваєва — самоорганізований вищий навчальний заклад в Катеринославі, що виник на революційній хвилі демократизації освіти. Фінансувався за рахунок плати слухачів.

У листопаді 1917 р. Катеринославська міська дума взяла на себе витрати університету.

Юнацька спілка²⁰ в Катеринославі — 30 карб., Ганнівська волость, Верхнедніпровського пов. — 53 карб. 30 коп. Усього на «Сирітський» фонд до червня надійшло 3302 карб. 30 к.

Крім грошей. Жертвували книгами, іншими потрібними для школи пособіями та підручниками.

За таке тепло співчуття до себе гімназія складає всім свою щиру й сердечну подяку, сподіваючись, що й надалі Катеринославське громадянство не забуватиме про загальні потреби єдиного, поки що, огнища рідної освіти в цілому городі.

Зараз гімназія клопочеться перед губерніальними земством про влаштування й оборудовання коштами земства бурси при гімназії на 100–150 душ, про засновання земських стипендій для бідних учнів гімназії, а перед городською управою — про відповідне помешкання для бурси та гімназії, про місце для власного будинку й про оборудовання гімназії шкільним приладдям.

Яків Якуша²¹

1918 року, 8-го червня

Катеринослав

²⁰ Юнацька спілка — нелегальна молодіжна громадська організація, що діяла з 1915 року. Мала ліву орієнтацію та виступала за автономію України.

²¹ Якуша Яків — директор Першої української гімназії у Катеринославі. Ймовірно, навчався в Катеринославській духовній семінарії. Працював у Катеринославському єпархіальному училищі. У 1917 р. став членом Катеринославської української губернської ради. Один із фундаторів «Просвіти» у Катеринославі та Українського учительського товариства. З осені 1917 р. очолив перший в Катеринославі навчальний заклад з українською мовою викладання. Автор підручника «Географія України» (Катеринослав, не пізніше 1919), статей «Територія Дніпрових порогів» (Краєзнавство, 1928, № 2–3. — С. 22–45), «Креселочне виробництво в Малині» (Краєзнавство, 1928, № 6–10, С. 45–49) та співавтор статті «В справі шкільної реформи на Україні (До Міністерства Народньої Освіти од Українського Учительського т-ва в Катеринославі)» (Вільна Українська Школа, 1918/19, № 1, С. 42–47).

REFERENCES

- Ahafonova N. V. (2002). *Stanovlennia natsionalnoi systemy osvity v Ukraini: 1917–1920 rr.* Odesa: Prynt Master. [in Ukrainian].
- Borovyk A. M. (2008). *Ukrainizatsiia zahalnoosvitnikh shkil za chasy vyboriuvannia derzhavnosti (1917–1920 rr.)*. Chernihiv. [in Ukrainian].
- Mashevskiy O. (1997). *Polityka uriadu hetmana P.Skoropadskoho v haluzi osvity, nauky, mystetstva (kviten- hruden 1918 roku): (Candidate's thesis)*. Kyiv [in Ukrainian].
- Perederii I. H. (2009). *Rozbudova natsionalnoi systemy osvity v Ukraini za doby Tsentralnoi Rady: istorychnyi aspekt*. Poltava. [in Ukrainian].
- Rozovyk D. F. (2011). *Kulturne budivnytstvo v Ukraini u 1917–1920 rr.* [in Ukrainian].
- Rotar N. Yu. (1996). *Diialnist ukrainskykh natsionalno-demokratychnykh uriadiv v haluzi osvity (1917–1920 rr.): (Candidate's thesis)*. Chernivtsi. [in Ukrainian].
- Sorochan N. A. (1997). *Formuvannia systemy upravlinnia osvitoiu v Ukraini za doby Tsentralnoi rady (berezen 1917 r. — kviten 1918 r.): (Candidate's thesis)*. Kharkiv. [in Ukrainian].
- Teliachyi Yu. V. (2000). *Reforma ukrainskoi zahalnoosvitnoi shkoly v roky natsionalno-demokratychnoi revoliutsii (1917–1920): istorychnyi aspekt: (Candidate's thesis)*. Kamianets-Podilskyi. [in Ukrainian].
- Marchuk M. V. (2003). *Osvita v Ukraini v roky natsionalnoho vidrozhennia (1917 — poch. 1930-kh rr.): (Candidate's thesis)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
- Siropolko S. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
- Posternak O. (1920). *Iz istorii osvithnoho rukhu na Ukraini za chasy revoliutsii 1917–1919 r.* Kyiv: Vseukr. koop. vyd-vo Soiuz. [in Ukrainian].